

پژوهشکده‌ی آمار

منطقه آزاد قشم
QESHM FREE AREA

حساب تولید منطقه آزاد قشم

مجری

ایوب فرامرزی

همکاران

محمد غلامی

نادر حکیمی‌پور

فرشاد روشن

محمد شیری

محمدصادق علی‌پور

جواد حسین‌زاده

کاوه کیانی

زهرا مختاری

پژوهشکده‌ی آمار

بهار ۱۳۹۸

به نام خداوند جان و خرد

پیش‌گفتار

از جمله ابزارهایی که از دهه ۱۹۶۰ به بعد توسط صاحب‌نظران امر توسعه برای کشورهای درحال توسعه در راستای تسریع در فرایند حرکت به سمت توسعه یافتگی تجویز شده است، ایجاد مناطق تجاری آزاد و بهره‌گیری از ظرفیت‌های این مناطق بوده است. ایجاد و گسترش این مناطق می‌تواند موجب جلب سرمایه، انتقال تکنولوژی، آموزش نیروی انسانی، تحصیل مدیریت علمی، اتصال به بازارهای جهانی و در نهایت دریچه‌ی به سوی توسعه اقتصادی باشد.

با توجه به اهمیت این موضوع تهیه حساب اقماری اقتصادی مناطق آزاد تجاری در ارایه سیمای اقتصادی و تصمیم‌گیری در خصوص بهره‌برداری از ظرفیت‌های موجود آن‌ها از اولویت بالایی برخوردار است. بر همین اساس در این طرح پژوهشی تلاش شده است تا حساب تولید منطقه آزاد قشم به‌عنوان یکی از مناطق اصلی تجارت آزاد در کشور، تهیه شود. منطقه آزاد قشم از بزرگ‌ترین و مهمترین مناطق آزاد تجاری- صنعتی کشور است که از ظرفیت‌ها و پتانسیل‌های بالقوه و بالفعل زیادی برای کمک به تحقق رشد اقتصادی کشور برخوردار است. تهیه حساب‌های اقماری بر مبنای نظام حساب‌های ملی از شیوه‌های تهیه حساب‌های اقتصادی است که در دهه‌ی اخیر مورد توجه قرار گرفته است. هسته مرکزی حساب‌های اقماری همان نظام حساب‌های ملی است که با روشی استاندارد، شیوه‌های مختلف بررسی و تحلیل را با استفاده از حساب گسترش یافته فعالیت‌های اقتصادی ارائه می‌کند.

این طرح پژوهشی با پیشنهاد سازمان منطقه آزاد قشم و توسط پژوهشکده آمار و با همکاری و نظارت مرکز آمار ایران و همچنین با همکاری سازمان برنامه و بودجه استان هرمزگان انجام شده است. این طرح پژوهشی توسط آقای دکتر ایوب فرامرزی به عنوان مجری و آقایان محمد غلامی، دکتر نادر حکیمی‌پور، فرشاد روشن، دکتر محمد شیرینی، دکتر محمدصادق علیپور، جواد حسین‌زاده، دکتر کاوه کیانی و خانم زهرا مختاری به عنوان همکاران اصلی انجام شده است.

از آقای حمید رضا مومنی مدیر عامل محترم سازمان منطقه آزاد قشم و آقای سعید بنی عامریان معاون محترم وقت توسعه مدیریت که بدون حمایت‌های ایشان امکان تهیه این طرح پژوهشی میسر نبود تقدیر و تشکر ویژه می‌شود. همچنین از آقای مهدی برنجی و خانم سیمین شکوهی که ما را در تهیه آمار و اطلاعات این طرح یاری فرمودند سپاسگزاری می‌شود.

از ویراستار طرح خانم نجمه ناظریان به دلیل دقت و حوصله‌ای که صرف این طرح کردند نیز قدردانی به عمل می‌آید. همچنین از سازمان برنامه و بودجه استان هرمزگان که در اجرای این طرح پژوهشی ما را یاری رسانیدند، تشکر و قدردانی می‌شود.

در پایان از زحمات و تلاش‌های همه همکاران و افرادی که در انجام این طرح پژوهشی به نحوی همکاری و مساعدت داشته‌اند تشکر و قدردانی می‌شود.

گروه پژوهشی آمارهای اقتصادی

پژوهشکده‌ی آمار

فهرست

- فصل ۱: سیمای اجتماعی-جمعیتی شهرستان قشم..... ۱
- ۱-۱- مقدمه..... ۱
- ۲-۱- آشنایی با مناطق آزاد تجاری ایران..... ۲
- ۱-۲-۱- منطقه آزاد کیش..... ۳
- ۲-۲-۱- منطقه آزاد قشم..... ۳
- ۳-۲-۱- منطقه آزاد چابهار..... ۳
- ۴-۲-۱- منطقه آزاد ارس..... ۴
- ۵-۲-۱- منطقه آزاد انزلی..... ۴
- ۶-۲-۱- منطقه آزاد اروند..... ۵
- ۷-۲-۱- منطقه آزاد ماکو..... ۵
- ۸-۲-۱- منطقه آزاد شهر فرودگاهی امام خمینی (ره)..... ۵
- ۳-۱- ویژگی جغرافیایی جزیره قشم..... ۶
- ۴-۱- سیمای جمعیتی شهرستان قشم..... ۷
- فصل ۲: مباحث کلی حساب‌های منطقه‌ای..... ۱۳
- ۱-۲- مقدمه..... ۱۳
- ۲-۲- تاریخچه تولید حساب منطقه‌ای در ایران..... ۱۴
- ۱-۲-۲- کاربرد حساب‌های منطقه‌ای..... ۱۴

- ۱۵ اصول کلی حساب‌های منطقه‌ای ۲-۲-۲
- ۱۷ روش‌های جمع‌آوری اطلاعات ۳-۲
- ۱۷ روش جزء به کل ۱-۳-۲
- ۱۷ روش کل به جزء ۲-۳-۲
- ۱۷ روش مختلط ۳-۳-۲
- ۱۷ نحوه برخورد با فعالیت‌های کمکی ۴-۳-۲
- ۱۸ محاسبه محصول ناخالص داخلی منطقه‌ای به قیمت بازار ۴-۲
- ۱۹ فصل ۳: تعاریف و مفاهیم حساب تولید ۳
- ۱۹ تولید اقتصادی ۱-۳
- ۱۹ حد و مرز تولید در سیستم حساب‌های ملی ۲-۳
- ۲۰ کالاها ۳-۳
- ۲۱ خدمات ۴-۳
- ۲۲ ستانده ۵-۳
- ۲۲ ستانده‌ی بازاری ۱-۵-۳
- ۲۲ ستانده‌ی تولید شده برای خودمصرفی نهایی ۲-۵-۳
- ۲۳ ستانده‌ی غیربازاری ۳-۵-۳
- ۲۴ مصرف واسطه ۴-۵-۳
- ۲۴ مصرف سرمایه‌ی ثابت ۶-۳
- ۲۴ ارزش افزوده ۷-۳
- ۲۴ مازاد عملیاتی و درآمد مختلط ۸-۳
- ۲۵ انتقالات ۹-۳

- ۲۵-۱۰-۳- مالیات‌ها و یارانه‌ها..... ۲۵
- ۲۵-۱۰-۳-۱- مالیات‌ها..... ۲۵
- ۲۵-۱۰-۳-۲- مالیات بر تولید و واردات..... ۲۵
- ۲۶-۱۰-۳-۳- مالیات بردرآمد..... ۲۶
- ۲۶-۱۰-۳-۴- یارانه‌ها..... ۲۶
- ۲۷-۱۰-۳-۵- جبران خدمات کارکنان..... ۲۷
- ۲۷-۱۱-۳- مصرف نهایی خانوار..... ۲۷
- ۲۸-۱۲-۳- مصرف نهایی مؤسسات غیرانتفاعی در خدمت خانوارها..... ۲۸
- ۲۸-۱۳-۳- مصرف نهایی دولت..... ۲۸
- ۲۹-۱۴-۳- تشکیل سرمایه‌ی ثابت ناخالص..... ۲۹
- ۳۱-۱۵-۳- تغییر موجودی انبار..... ۳۱
- ۳۱-۱۶-۳- صادرات و واردات..... ۳۱
- ۳۱-۱۷-۳- ارزش‌گذاری..... ۳۱
- ۳۲-۱۸-۳- ارزش‌گذاری ستانده..... ۳۲
- ۳۲-۱۹-۳- ارزش‌گذاری مصارف واسطه و مصارف نهایی..... ۳۲
- ۳۲-۲۰-۳- ارزش‌گذاری ارزش افزوده..... ۳۲
- ۳۳-۲۱-۳- ارزش‌گذاری صادرات و واردات..... ۳۳
- ۳۳-۲۲-۳- ستانده احتسابی واسطه‌گری‌های مالی (FISIM)..... ۳۳
- ۳۴-۲۳-۳- ستانده بیمه..... ۳۴
- ۳۶-۲۴-۳- محصول ناخالص داخلی و ارزش افزوده ناخالص..... ۳۶
- ۳۷-۲۵-۳- طبقه‌بندی بین‌المللی استاندارد کلیه‌ی رشته فعالیت‌های اقتصادی..... ۳۷

- ۳۹-۲۶-۳ سیستم حساب‌های ملی (۹۳SNA)..... ۳۹
- ۳۹-۲۷-۳ کاربرد سیستم حساب‌های ملی..... ۳۹
- ۳۹-۲۸-۳ حساب‌های منطقه‌ای..... ۴۱
- فصل ۴: پوشش منابع آماری و روش‌های محاسبه ارزش افزوده رشته فعالیت‌های اقتصادی..... ۴۳
- ۴۳-۱-۴ کشاورزی، شکار و جنگلداری..... ۴۳
- ۴۳-۱-۱-۴ زراعت و باغداری..... ۴۳
- ۴۴-۱-۲-۴ دامداری، مرغداری، پرورش کرم ابریشم، پرورش زنبور عسل و شکار..... ۴۴
- ۴۴-۱-۳-۴ جنگلداری..... ۴۴
- ۴۴-۲-۴ ماهیگیری..... ۴۴
- ۴۴-۳-۴ استخراج معدن..... ۴۴
- ۴۵-۱-۳-۴ استخراج نفت خام و گاز طبیعی..... ۴۵
- ۴۶-۲-۳-۴ استخراج سایر معادن..... ۴۶
- ۴۶-۴-۴ صنعت..... ۴۶
- ۴۶-۵-۴ تأمین برق و آب..... ۴۶
- ۴۶-۱-۵-۴ تولید، انتقال و توزیع برق..... ۴۶
- ۴۶-۲-۵-۴ جمع‌آوری، تصفیه و توزیع آب..... ۴۶
- ۴۶-۶-۴ ساختمان..... ۴۶
- ۴۷-۷-۴ عمده فروشی، خرده فروشی، تعمیر وسایل نقلیه‌ی موتوری و کالاهای شخصی و خانگی..... ۴۷
- ۴۷-۸-۴ هتل و رستوران..... ۴۷
- ۴۷-۱-۸-۴ هتل..... ۴۷
- ۴۸-۲-۸-۴ رستوران..... ۴۸

- ۴-۹- حمل و نقل، انبارداری و ارتباطات ۴۸
- ۴-۹-۱- حمل و نقل زمینی ۴۸
- ۴-۹-۲- حمل و نقل آبی ۴۹
- ۴-۹-۳- حمل و نقل هوایی ۴۹
- ۴-۹-۴- فعالیت‌های پشتیبانی و کمکی حمل و نقل، فعالیت‌های آژانس‌های مسافرتی ۴۹
- ۴-۹-۵- پست و مخابرات ۵۰
- ۴-۱۰- واسطه‌گری‌های مالی ۵۰
- ۴-۱۰-۱- بانک ۵۰
- ۴-۱۰-۲- سایر واسطه‌گری‌های مالی ۵۰
- ۴-۱۰-۳- بیمه ۵۱
- ۴-۱۰-۴- خدمات مستغلات، کرایه و کسب و کار ۵۱
- ۴-۱۰-۵- خدمات مستغلات ۵۱
- ۴-۱۰-۶- خدمات کرایه و کسب و کار ۵۱
- ۴-۱۱- اداره‌ی امور عمومی، دفاعی و تأمین اجتماعی ۵۲
- ۴-۱۲- آموزش ۵۳
- ۴-۱۲-۱- آموزش ابتدایی ۵۳
- ۴-۱۲-۲- آموزش متوسطه‌ی عمومی و متوسطه‌ی فنی و حرفه‌ای ۵۳
- ۴-۱۲-۳- آموزش عالی ۵۴
- ۴-۱۲-۴- آموزش بزرگسالان و سایر ۵۴
- ۴-۱۲-۵- بهداشت و درمان و مددکاری اجتماعی ۵۴
- ۴-۱۲-۶- فعالیت‌های مربوط به سلامت انسان ۵۴

۵۵ خدمات دامپزشکی ۷-۱۲-۴
۵۵ سایر خدمات عمومی، اجتماعی، شخصی و خانگی ۱۳-۴
۵۵ خدمات تفریحی، فرهنگی و ورزشی ۱-۱۳-۴
۵۵ خدمات مذهبی، سیاسی و سایر سازمان‌های دارای عضو ۲-۱۳-۴
۵۵ سایر خدمات عمومی، اجتماعی، شخصی و خانگی ۳-۱۳-۴
۵۷ فصل ۵: جداول
۵۷ ۱-۵ - ستانده، مصرف واسطه و ارزش افزوده منطقه آزاد قشم
۶۶ ۲-۵ - تعداد کارکنان و جبران خدمات
۶۷ ۳-۵ - تشکیل سرمایه ثابت ناخالص
۷۳ پیوست
۱۰۷ مرجع‌ها

فهرست جدول‌ها

- جدول ۱-۱- نسبت جنسی جمعیت شهرستان قشم به تفکیک خاستگاه سکونتی ۹
- جدول ۱-۲- توزیع نسبی وضعیت سرپرست خانوار به تفکیک ترکیب خانوار ۱۰
- جدول ۱-۳- توزیع نسبی وضع فعالیت زنان سرپرست خانوار به تفکیک ترکیب خانوار ۱۰
- جدول ۱-۴- توزیع نسبی وضع سواد جمعیت شهرستان قشم ۱۰
- جدول ۱-۵- توزیع نسبی سطح تحصیلات جمعیت باسواد شهرستان قشم به تفکیک جنس ۱۱
- جدول ۱-۶- میزان مشارکت اقتصادی و بیکاری جمعیت شهرستان قشم به تفکیک وضع زناشویی ۱۱
- جدول ۱-۷- توزیع مهاجران وارد شده به شهرستان قشم ۱۳۹۵-۱۳۹۰ ۱۲
- جدول ۱-۸- مدت اقامت مهاجران وارد شده به شهرستان قشم ۱۳۹۵-۱۳۹۰ ۱۲
- جدول ۵-۱- محصول ناخالص داخلی و جمعیت منطقه آزاد قشم در سال ۱۳۹۶ ۵۸
- جدول ۵-۲- ارزش افزوده بخش‌های اقتصادی کشور و سهم کشوری منطقه آزاد قشم در سال ۱۳۹۶ ۵۹
- جدول ۵-۳- ارزش افزوده و محصول ناخالص داخلی منطقه آزاد قشم به تفکیک بخش‌های اصلی در سال ۱۳۹۶ ۶۰
- جدول ۵-۴- سهم ارزش افزوده بخش‌های اصلی اقتصادی در تولید ناخالص داخلی منطقه آزاد قشم در سال ۱۳۹۶ ۶۱
- جدول ۵-۵- ارزش و سهم ستانده بخش‌های اقتصادی منطقه آزاد قشم در سال ۱۳۹۶ ۶۲
- جدول ۵-۶- ارزش و سهم مصرف واسطه بخش‌های اقتصادی منطقه آزاد قشم در سال ۱۳۹۶ ۶۳
- جدول ۵-۷- ارزش و سهم ارزش افزوده بخش‌های اقتصادی منطقه آزاد قشم در سال ۱۳۹۶ ۶۴
- جدول ۵-۸- ستانده، مصرف واسطه و ارزش افزوده منطقه آزاد قشم به تفکیک بخش‌های اقتصادی در سال ۱۳۹۶ ۶۵
- جدول ۵-۹- سهم ارزش افزوده بخش‌های اقتصادی منطقه آزاد قشم در محصول ناخالص داخلی در سال ۱۳۹۶ ۶۵

- جدول ۵-۱۰- تعداد کارکنان و جبران خدمات بخش‌های اصلی منطقه آزاد قشم در سال ۱۳۹۶..... ۶۶
- جدول ۵-۱۱- تعداد کارکنان و جبران خدمات بخش‌های مختلف منطقه آزاد قشم..... ۶۷
- جدول ۵-۱۲- تشکیل سرمایه ناخالص منطقه آزاد قشم و سهم آن در اقتصاد کشور در سال ۱۳۹۶..... ۶۸
- جدول ۵-۱۳- تشکیل سرمایه ثابت ناخالص بخش‌های اصلی اقتصاد منطقه آزاد قشم در سال ۱۳۹۶..... ۶۸
- جدول ۵-۱۴- تشکیل سرمایه منطقه آزاد قشم به تفکیک بخش‌های اقتصادی در سال ۱۳۹۶..... ۶۹
- جدول ۵-۱۵- تشکیل سرمایه ثابت ناخالص و سهم آن در بخش‌های اقتصادی منطقه آزاد قشم..... ۷۰

فهرست شکل‌ها

- شکل ۱-۱- نقشه جغرافیایی منطقه آزاد قشم..... ۶
- شکل ۱-۲- هرم سنی کل جمعیت قشم بر اساس درصد جمعیت- ۱۳۹۵..... ۷
- شکل ۱-۳- هرم سنی جمعیت شهری قشم بر اساس درصد جمعیت-۱۳۹۵..... ۸
- شکل ۱-۴- هرم سنی کل جمعیت روستایی قشم بر اساس درصد جمعیت-۱۳۹۵..... ۸
- شکل ۵-۱- سهم محصول ناخالص داخلی منطقه آزاد قشم در کل کشور..... ۵۹
- شکل ۵-۲- سهم بخش‌های منطقه آزاد قشم از ارزش افزوده کشور..... ۶۰
- شکل ۵-۳- ارزش افزوده بخش‌های اصلی منطقه آزاد قشم..... ۶۰
- شکل ۵-۴- سهم بخش‌های اصلی اقتصادی در منطقه آزاد قشم..... ۶۱
- شکل ۵-۵- سهم ستانده بخش‌های اقتصادی منطقه آزاد قشم طی سال ۱۳۹۶..... ۶۲
- شکل ۵-۶- سهم ستانده بخش‌های اقتصادی منطقه آزاد قشم طی سال ۱۳۹۶..... ۶۳
- شکل ۵-۷- سهم ارزش افزوده بخش‌های اقتصادی منطقه آزاد قشم طی سال ۱۳۹۶..... ۶۴
- شکل ۵-۸- سهم تعداد کارکنان بخش‌های مختلف اقتصادی در بخش‌های اصلی..... ۶۶
- شکل ۵-۹- تعداد کارکنان بخش‌های مختلف منطقه آزاد قشم در سال ۱۳۹۶..... ۶۷
- شکل ۵-۱۰- سهم بخش‌های اصلی اقتصاد منطقه آزاد قشم از تشکیل سرمایه ثابت ناخالص..... ۶۹
- شکل ۵-۱۱- تشکیل سرمایه منطقه آزاد قشم به تفکیک بخش‌های اقتصادی در سال ۱۳۹۶..... ۷۰
- شکل ۵-۱۲- سهم بخش‌های مختلف اقتصادی در تشکیل سرمایه منطقه آزاد قشم..... ۷۱

سیمای اجتماعی-جمعیتی شهرستان قشم

۱-۱- مقدمه

امروزه ایجاد مناطق آزاد تجاری و ویژه اقتصادی به عنوان ابزاری برای تحقق استراتژی‌های توسعه برون‌نگر، مورد توجه بسیاری از کشورهای دنیا قرار گرفته است. این مناطق اغلب با هدف تقویت تولید، توسعه صادرات، ایجاد اشتغال و جذب سرمایه در کشورها تأسیس می‌گردند.

تعاریف متعددی از منطقه آزاد ارائه شده است که روند توسعه مناطق آزاد در تفاوت این تعاریف نقش داشته است. بنا به تعاریف بین‌المللی، منطقه آزاد محدوده حراست شده بندری و غیربندری است که از شمول برخی از مقررات جاری کشور متبوع خارج بوده و با بهره‌گیری از مزایایی نظیر معافیت‌های مالیاتی، بخشودگی سود و تعرفه گمرکی، همچنین سهولت و تسریع در فرآیندهای صادرات و واردات با جذب سرمایه‌گذاری خارجی و انتقال فناوری به توسعه سرزمین اصلی کمک می‌نماید.

سازمان توسعه صنعتی سازمان ملل متحد (UNIDO) منطقه آزاد تجاری را محرکی در جهت تشویق صادرات صنعتی می‌داند. همچنین در برداشت جدید از مناطق آزاد که به منطقه آزاد پردازش صادرات معروف است به ناحیه صنعتی ویژه‌ای در خارج از مرز گمرکی، که تولیداتش جهت‌گیری صادراتی دارند، گفته می‌شود.

در تعریفی دیگر؛ به محدوده جغرافیایی مشخص که قوانین گمرکی محدوده گمرکی کشور در آن اجرا نمی‌شود و به منظور تسهیل در امر واردات و صادرات کالا و حمایت از صنعت داخلی کشور و همچنین جذب فناوری‌های نوین در امر تولید و توسعه منطقه‌ای در مبادی گمرکات و نقاط مرزی کشور ایجاد می‌شود، مناطق ویژه تجاری صنعتی، نامگذاری شده است. در مجموع مناطق آزاد دارای انواع گوناگونی می‌باشند که این تنوع بیانگر وظایف و کارکردهایی بوده که طی دوره‌های گذشته داشته‌اند و گاهی این تنوع صرفاً به خاطر نام‌های مختلفی بوده که به این مناطق اطلاق شده است.

اهداف اصلی مناطق ویژه و آزاد شامل مواردی همچون تأمین کمبودهای توسعه اقتصاد ملی، بهره‌گیری از مزایا، پتانسیل‌ها و به‌طور کلی برتری‌های نسبی اقتصاد ملی، برقراری ارتباط سیستماتیک بین اقتصاد ملی و جهانی، کسب و افزودن بر مهارت‌های نیروی کار و مدیریت، تولید و اشتغال، کسب درآمدهای ارزی، جذب سرمایه‌های خارجی و فناوری پیشرفته می‌باشد. برخی از کشورها هدف‌های دیگری مانند محرومیت‌زدایی و توجه به مناطق محروم را نیز دنبال می‌کنند. در ادامه، مروری بر مناطق آزاد تجاری کشور خواهد شد و سپس ویژگی‌های جغرافیایی و جمعیتی شهرستان قشم که منطقه آزاد تجاری قشم در بطن آن قرار گرفته به شکل تفصیلی‌تر بررسی خواهد شد.

۱-۲- آشنایی با مناطق آزاد تجاری ایران

از سال‌های ۱۳۳۰ به بعد به دلیل تهیه طرح‌هایی در جهت رونق اقتصادی کشور و افزایش تجارت خارجی، بنادر ایرانی در خلیج فارس مورد توجه قرار گرفت. اما بنادر ایران در آن زمان توانایی و امکانات لازم برای توسعه صادرات و واردات را نداشتند. در سال ۱۳۳۴ مقاله‌ای تحت عنوان «اشکالات حمل و نقل کالا به خاورمیانه» در مجله‌ای انگلیسی به چاپ رسید که به مسئولین خارجی خاطر نشان می‌کرد که چگونه می‌توانند ظرفیت واردات و صادرات کالای خود را از طریق منطقه بازرگانی که ارتباط آزادتری با جهان تجارت دارند، افزایش دهند. سرانجام با اعتراض تجار ایرانی همراه با افزایش هزینه صادرات و واردات کالا، دولت مجبور شد توجه بیشتری را به تنوع بخشیدن به مبادی حمل و نقل کالا و بنادر معطوف کند و در تیرماه ۱۳۳۵ مدیر کل گمرک در رابطه با مشکلات ایجاد شده، به بندرعباس رفته و برای اولین بار از منطقه آزاد تجاری «دبی» در آن سوی خلیج فارس نام می‌برد که چگونه از راه مبادله کالاهای ایرانی با سایر نقاط جهان و بلعکس، از رونق و اعتبار برخوردار شده‌است. با تشکیل وزارت گمرکات و انحصارات در سال ۱۳۳۶، آمادگی تأسیس اولین بندر آزاد تجاری رسماً اعلام می‌گردد. در دی ماه ۱۳۳۶ بندرعباس به عنوان مرکز واردات و صادرات کالا توسط دولت اعلام شد و برنامه‌هایی برای فعالیت‌های جدید طی چند سال آینده اعلام گردید. به‌طور کلی تفکر ایجاد منطقه آزاد در ایران به اواخر دهه ۴۰ شمسی می‌رسد که دولت وقت از کنفرانس بین‌المللی تجارت و توسعه وابسته به سازمان ملل (UNCTAD) درخواست کرد که جهت ایجاد بنادر آزاد در ایران تحقیق و بررسی نماید، آنکتاب این بررسی را به شرکت مشاوره و مدیریت و سازمان توسعه فرودگاه آزاد شانون محول کرد. این سازمان نتیجه کار خود را به صورت گزارشی همراه با ضمائم در سال ۱۳۵۰ به کنفرانس مذکور ارائه داد. در این گزارش بندرعباس به عنوان بندر آزاد اعلام شده بود ولی عملاً این انتخاب صورت نگرفت و فقط به تصویب تخفیف هزینه‌های بندری در آن اکتفا شد. در سال ۱۳۴۹ جزیره کیش به عنوان مرکز بین‌المللی توریستی-تجاری انتخاب می‌شود و در سال ۱۳۵۱ سازمان عمران کیش در راستای ایجاد منطقه آزاد در جزیره، راه‌اندازی شد؛ و بالاخره مرکز بین‌المللی جزیره کیش در سال ۱۳۵۶ به‌طور رسمی شروع به کار کرد. پس از پیروزی انقلاب اسلامی، لایحه واردات کالا با استفاده از معافیت گمرکی به جزیره کیش در تاریخ ۱۸ اسفند ۱۳۵۸ به تصویب شورای انقلاب رسید و در نهایت در سال ۱۳۶۸ براساس تبصره ۱۹ قانون برنامه اول توسعه به دولت اجازه داده شد که در سه نقطه مرزی کشور شامل کیش، قشم و چابهار اقدام به تأسیس منطقه آزاد تجاری نماید (شاددل،

۱۳۸۶). چگونگی اداره این مناطق در ۷ شهریور ۱۳۷۲ به تأیید مجلس شورای اسلامی رسید و در تاریخ ۲۱ شهریور ۱۳۷۲ مورد تأیید شورای نگهبان قرار گرفت. ایران ۸ منطقه آزاد تجاری- صنعتی دارد که عبارتند از: کیش، قشم، چابهار، ارس، انزلی، اروند، ماکو و شهر فرودگاهی امام خمینی (ره).

۱-۲-۱- منطقه آزاد کیش

این جزیره به شکل بیضی با طول ۱۵ کیلومتر و عرض ۷ کیلومتر وبا مساحتی حدود ۹۱ کیلومتر مربع از لحاظ وسعت، مقام دوم را در میان جزایر خلیج فارس دارد. این جزیره از لحاظ تاریخی دارای سوابق بازرگانی می‌باشد به طوری که مرکز ارتباطات بازرگانی بین هندوستان، ایران و بین‌النهرین به‌شمار می‌آمده‌است. عمده تجارت جزیره کیش در گذشته، مروارید بوده است که هنوز هم صید آن ادامه دارد. کیش از سال ۱۳۸۴ تاکنون خارج از قلمرو معمولی گمرک کشور شناخته شده و نوعی منطقه آزاد تلقی می‌شده‌است. تاریخ رسمی تبدیل کیش به منطقه آزاد تجاری-صنعتی مربوط به سال ۱۳۷۲ می‌باشد. مهم‌ترین واحدهای تولیدی کیش در بخش‌های مختلف صنایع برقی و الکترونیک، پوشاک، مواد غذایی و دارویی، شیمیایی، سلولزی، صنایع غیرفلزی و یک واحد تولید خودرو می‌باشد. نمونه مأموریت‌های خاص این منطقه عبارتند از: توسعه و ترویج گردشگری، تمرکز خدمات فرهنگی و رفاهی، ایجاد بورس خدمات تجاری، تشکیل نمایشگاه‌ها و همایش‌های داخلی و بین‌المللی، پایگاه توسعه و ترویج فناوری اطلاعات و ارتباطات.

۱-۲-۲- منطقه آزاد قشم

منطقه آزاد قشم در مدخل خلیج فارس و دریای عمان قرار دارد. مساحت این جزیره، ۱۴۳۰ کیلومتر مربع در فاصله ۳۷ کیلومتری جنوب بندرعباس و در دهانه تنگه هرمز قرار گرفته‌است. قشم از دیرباز به عنوان یک مرکز تجاری بین آسیای غربی، شبه جزیره عربستان و سواحل شرقی آفریقا مورد توجه بوده‌است. تاریخ قشم به ۵۰۰ سال قبل از میلاد مسیح برمی‌گردد. همراه با کشف قاره آمریکا و توسعه راه‌های ارتباطی با آسیا از طریق دماغه امیدنیک، اهمیت استراتژیک خلیج فارس، تنگه هرمز و جزیره قشم بیش از پیش آشکار شد. مأموریت‌های خاص این منطقه عبارتند از: تمرکز سوخت‌رسانی به شناورها و کشتی‌های در حال عبور از خلیج فارس، ایجاد صنایع تولیدی صادراتی، ارائه خدمات فنی-مهندسی، انتقال دانش فنی به منطقه و کشور، ایجاد پارک ملی.

۱-۲-۳- منطقه آزاد چابهار

شهر بندری چابهار با مساحتی حدود ۱۰۹۰ هکتار در منتهی الیه جنوب شرقی کشور و در استان سیستان و بلوچستان و در کنار دریای عمان در گوشه شرقی خلیج چابهار واقع شده‌است. منطقه آزاد چابهار در زمینی به مساحت ۱۴ هکتار واقع شده که ۱۰ هکتار آن به فعالیت‌های صنعتی و ۴ هکتار به بخش‌های بازرگانی، توریسم و خدمات اقتصادی اختصاص یافته‌است. ایران از طریق بندر چابهار می‌تواند به دریای عمان که یکی از پراهمیت‌ترین راه‌های آبی جهان است، راه یافته و این امر دارای اهمیت اقتصادی است چرا که آبراهی است که ایران را با دریای آزاد و بندر بزرگ و کوچک جهان مرتبط می‌سازد. مأموریت‌های خاص این منطقه عبارتند از: ترانزیت کالا، تجارت منطقه‌ای، بارانداز تجاری کالاها و مواد اولیه، ایجاد صنایع تبدیلی و تولیدی با جهت‌گیری صادراتی، عرضه سوخت و ایجاد صنایع وابسته به نفت، گردشگری.

۱-۲-۴- منطقه آزاد ارس

بر اساس مصوبه هیئت وزیران در تاریخ ۱۳۸۴/۴/۷ به شماره ۲۰۷۰۸/ت/۵۳۰۸۲۰ محدوده منطقه آزاد ارس شامل ۹۷۰۰ هکتار از اراضی منطقه می‌شد که براساس مصوبه جدید این هیئت در ۱۳۸۷/۹/۱۴، محدوده این منطقه به ۵۱ هزار هکتار شامل بخش‌هایی از ۲ شهرستان جلفا و کلبر افزایش یافت. این محدوده ابلاغی در بخش متصل، محدوده اصلی را از ۹۷۰۰ هکتار به ۲۰۵۰۰ هکتار افزایش داده‌است و در ۳ بخش منفصل نیز قسمتی از شهرستان کلبر به وسعت ۲۴ هزار هکتار (موسوم به قلی بیگ لو) و اراضی اطراف سد خداآفرین به وسعت ۶۱۰۰ هکتار و محدوده گمرک نوردوز مرز ایران با ارمنستان به وسعت ۲۴۰ هکتار جمعاً به وسعت ۵۱۰۰۰ هکتار کل محدوده منطقه آزاد ارس را تشکیل می‌دهد.

منطقه آزاد ارس به برکت برخورداری از موقعیت ژئواکونومیکی ممتاز و دسترسی به بازارهای بین‌المللی سرمایه و تکیه بر امکانات برجسته توسعه ترانزیت و صادرات مجدد، توان مندی‌های بالای صادراتی و با فراهم‌سازی زیرساخت‌های توسعه فعالیت‌های بازرگانی در کنار گمرکات و مراکز تخلیه و بارگیری کالا و الگوسازی ورود به WTO توانسته‌است در جهت ارتقای نقش هم‌پیوندی اقتصاد ملی با اقتصاد جهانی، بستر ساز تعامل سازنده کشور با جهان باشد. همچنین این منطقه به پشتوانه مناطق ارزشمند اکولوژیکی حفاظت شده، اقلیم مناسب، منابع غنی آب، ذخیره‌گاه‌های بین‌المللی جنگلی، محیط زیست مطلوب و قابلیت‌های توسعه گردشگری در زمینه‌های تاریخی، فرهنگی، طبیعی و ورزشی، به یک منطقه بین‌المللی گردشگری، تفریحی، سلامتی و درمانی تبدیل شده‌است. ماموریت‌های خاص این منطقه عبارتند از:

- تقویت هم‌پیوندی اقتصادهای ملی و بین‌المللی با الویت قفقاز جنوبی در راستای احراز جایگاه اول کشور در منطقه و بستر سازی و تمرین در راستای الحاق به سازمان تجارت جهانی.

- تبدیل منطقه مرزی مربوط، به یک قطب علمی در سطح بین‌المللی و آزمایشگاه بهره‌گیری مناسب از قابلیت‌ها و مزیت‌های سرزمین اصلی بر پایه دانش به منظور افزایش تولید ناخالص ملی.

- گسترش شیوه‌های نوین معیشت و فعالیت و ساماندهی استقرار جمعیت و فعالیت‌ها و فراهم‌سازی امکانات ورزشی، آموزشی، تفریحی و درمانی با نگاه فرا ملی.

- جذب سرمایه‌گذاری‌های داخلی و خارجی در زمینه‌های خاص مطالعه و سیاست‌گذاری شده با موضوعات گوناگون صنعتی و معدنی، کشاورزی و منابع طبیعی، مسکن و شهرسازی، بازرگانی، گردشگری، اقتصاد انرژی، آموزشی، پژوهشی، ICT و خدماتی، در یک فضای رقابتی با توجه به امکانات و پتانسیل‌های ویژه منطقه از جمله بهره‌گیری مناسب از قابلیت‌های ترانزیتی کشور در دالان‌های ارتباطی شرقی- غربی و شمالی- جنوبی و رعایت اصول توسعه پایدار و حفظ محیط‌زیست.

۱-۲-۵- منطقه آزاد انزلی

بر اثر تحولات صورت گرفته پس از فروپاشی شوروی و در پی تغییر و تحولات ساختاری روابط بین‌الملل منطقه قفقاز و کشورهای حاشیه‌ی دریای خزر در معادلات منطقه‌ای و جهانی اهمیت یافتند؛ این امر با دوران پس از جنگ تحمیلی در ایران و آغاز عصر سازندگی کشور هم‌زمان گردید، در این دوره، ورود به اقتصاد جهانی و اخذ سرمایه و تبع آن، دانش و تکنولوژی جدید، هدف ایران بود و دولت وقت با ایجاد مناطق آزاد در پی تحقق آن بود. در پی سفر ریاست جمهوری وقت به شهرستان انزلی و با توجه به خواست همگانی و براساس مصوبه هیئت

دولت در سال ۷۵ منطقه ویژه اقتصادی بندرانزلی در دو بخش جداگانه تعیین گردید و در سال ۸۲ منطقه ویژه اقتصادی انزلی به منطقه آزاد تجاری صنعتی انزلی بدل شده و در سال ۸۳ نیز اساسنامه سازمان منطقه آزاد تجاری- صنعتی انزلی مورد تصویب هیئت وزیران قرار گرفت و محدوده منطقه آزاد تجاری صنعتی انزلی در سال ۸۴ از طرف هیئت وزیران تعیین و ابلاغ شد.

ماموریت‌های خاص این منطقه عبارتند از: عمران و آبادانی و ارائه خدمات عمومی و رشد و توسعه اقتصاد، جذب سرمایه‌گذاری خارجی و داخلی، ایجاد اشتغال سالم و مولد، تنظیم بازار کار و کالا، تشویق تولید و صادرات کالا، ورود و حضور فعال در بازارهای منطقه‌ای و جهانی، جذب فناوری‌های جدید و انتقال علم و دانش فنی به عوامل تولید داخلی همسو با توسعه علمی و فناوری‌های جهان، تسریع در فرایندهای تجاری، اقتصادی و فناوری با ایجاد بستر مناسب جهت انجام آزمایشی طرح‌ها و تعمیم آن به سراسر کشور.

۱-۲-۶- منطقه آزاد اروند

منطقه آزاد اروند در شمال غربی خلیج فارس به وسعت ۱۷۲ کیلومتر مربع در محل تلاقی دو رودخانه اروند رود و کارون واقع است و دارای مرز مشترک میان کشورهای عراق و کویت می‌باشد این منطقه با داشتن ظرفیتی از قبیل حمل و نقل جاده‌ای، ریلی، دریایی و هوایی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. موقعیت ویژه جغرافیایی منطقه آزاد اروند و نقش کانال‌های ترانزیتی و استراتژیکی آن در تلاقی مسیرهای تجاری و دسترسی آسان به راه‌های آبی بین‌المللی و همچنین مجاورت با دومین استان بزرگ عراق، بصره، که دروازه ورود تجارت به عراق و سپس مدیریتانه محسوب می‌شود و وقوع بر محور راه‌های زیارتی عتبات، توجه روزافزون به این منطقه را به عنوان یک مکانیزم زیربنایی توسعه و انگیزش ارتباطات فرامنطقه‌ای و جلب عبور و مرور ترانزیتی، آشکار می‌سازد. این منطقه در سال ۸۴ راه‌اندازی شد. از اراضی این منطقه، ۸۶۰۰ هکتار به فعالیت‌های صنعتی و ۴۸۰۰ هکتار به سایر بخش‌ها در زمینه بازرگانی، گردشگری و اداری و ۳۸۰۰ به بخش‌های بندری، انبارداری و ترانزیت اختصاص یافته‌است.

۱-۲-۷- منطقه آزاد ماکو

هیئت وزیران در جلسه مورخ ۱۳۸۹/۱۰/۵ بنا به پیشنهاد شماره ۸۹۲/۱۰/۵۱۰ مورخ ۱۳۸۹/۹/۲ شورای هماهنگی مناطق آزاد تجاری- صنعتی و ویژه اقتصادی و به استناد بند «ب» ماده (۴) قانون چگونگی اداره مناطق آزاد تجاری- صنعتی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۷۲- اساسنامه سازمان منطقه آزاد تجاری- صنعتی ماکو را به تصویب رساند. شهرستان ماکو در شمال غربی ایران) استان آذربایجان غربی (قرار گرفته که از شمال به رودخانه قره سو و کشور ترکیه، از شرق به رودخانه ارس و جمهوری آذربایجان (خود مختاری نخجوان) و از مغرب به جمهوری ترکیه و از جنوب به شهرستان خوی محدود است. شهر ماکو در دره‌ای بنا شده که رودخانه زنگبار از آن می‌گذرد و شهر را به دو بخش شمالی و جنوبی تقسیم می‌کند. قسمت جنوبی شهر در دامنه کوه سبد قرار گرفته و آبادی چندانی ندارد ولی بخش شمالی آن آبادتر و بزرگتر است.

۱-۲-۸- منطقه آزاد شهر فرودگاهی امام خمینی (ره)

بر اساس ماده ۱۶۶ برنامه پنجم توسعه، به منظور تقویت موقعیت کشور در شبکه حمل و نقل هوایی بین‌المللی و افزایش درآمد ناشی از عبور (ترانزیت) و حمل و نقل کالا و مسافر و اشتغال مولد و تبدیل شدن فرودگاه